

nizować badania ankietowe, dokonać gruntowniejszej analizy całego dorobku materialnego i kulturalnego ludności ziemi koszalińskiej.

Pierwszy okres kształtowania się nowej struktury ludnościowej ma niewątpliwie dużo pozytywnych osiągnięć. Pewne grupy ludnościowe żyły się już ze sobą, wytworzyły wspólne dobra. Pozostawiły swe ślady prace w organizacjach politycznych, gospodarczych, społeczno-kulturalnych, młodzieżowych.

Pozostało jednak jeszcze dużo niechęci między poszczególnymi grupami ludnościowymi, zaściankowych uprzedzeń, nieuzasadnionych nieufności.

Na podstawie wyników badań socjologicznych należałoby przyspieszyć procesy integracyjne, stosować najbardziej celowe formy pracy społeczno-kulturalnej, dobierać najwartościowsze treści. Można by w szerszym zakresie wyzwałać inicjatywę w dziedzinie twórczości naukowej i artystycznej dotyczącej rejonu koszalińskiego, wzmacniać ośrodki pracy badawczej, upowszechniać dorobek przodujących powiatów.

Równocześnie z tym musi iść dalsza stabilizacja stosunków gospodarczych, polepszanie warunków bytowych.

Działalność, mająca na celu przyspieszenie procesów integracyjnych, usuwać musi czynniki, które powodują rozdźwięki pomiędzy poszczególnymi grupami ludnościowymi, ale jednocześnie winna akcentować i upowszechniać wszystko to, co łączy i zespala. Trzeba stworzyć nową społeczność pomorską, zespoloną ideą socjalistyczną, różnorodnymi więzami uczucia i rozumu, a jednocześnie bogatą i różnorodną pod względem zwyczajów, dorobku kultury artystycznej, doświadczeń ekonomicznych.

KLEMENS TRZEBIATOWSKI

NIKTÓRE PROBLEMY STABILIZACJI LUDNOŚCI MAŁEGO MIASTA ZIEM ZACHODNICH NA PRZYKŁADZIE M. BYTOWA

I. WSTĘP

W ostatnich latach społeczeństwo nasze w coraz większym stopniu odczuwa potrzebę uzyskania właściwego obrazu sytuacji społeczno-gospodarczej panującej na Ziemiach Zachodnich. Jednym z ważnych problemów całokształtu życia na tych terenach jest zagadnienie roli społeczno-gospodarczej małych miast. Instytut Geografii PAN, przeprowadzając studia nad małymi miastami w całym kraju, wybrał również za przedmiot badania kilku małych miast na Ziemiach Zachodnich, między innymi Bytów¹. W ramach tych studiów przeprowadzono także badania socjograficzne², podejmując próbę ustalenia czynników wpływających na stabilizację ludności.

¹ Szczegółowe wyniki tych badań stanowią będą specjalną publikację Instytutu Geografii PAN.

² Pod patronatem Sekcji Urbanistycznej Polskiego Towarzystwa Socjologicznego.

II. METODY BADAWCZE I OCENA MATERIAŁU

W Bytowie badania socjologiczne prowadziły dwie osoby³ przez okres dwóch tygodni równocześnie z ogólnymi badaniami przeprowadzanymi przez kilkusobową grupę geografów z Instytutu Geografii PAN. Zbieranie materiałów oparto na: a) przeprowadzonych 90 indywidualnych wywiadach, zapisanych na ustalonym kwestionariuszu, z przedstawicielami różnych grup terytorialnych ludności i różnych zawodów; b) rozmowach z przedstawicielami władz i instytucji. Rozmówcami byli m. in.: przewodniczący MRN, przewodniczący PRN, sekretarz partii, architekt powiatowy, dyrektorzy szkół średnich, przedstawiciel cechu, prezes sądu itd.; c) danych o strukturze zawodowej i demograficznej mieszkańców, uzyskanych z opracowań współuczestników badań; d) obserwacjach poczynionych podczas uczęszczania do kina, Domu Kultury, na zabawy itd.

Kwestionariusz ankiety, stanowiący podstawę analizy wyników badań, w zasadzie był wypełniany na podstawie wywiadu z głową rodziny. Tematyka jednak ankiety dotyczyła całej rodziny, dzięki czemu można było zebrać pełniejsze informacje o przebiegu procesów stabilizacyjnych ludności w mieście. Np. dane o wykształceniu i zawodach poszczególnych członków rodziny oraz sposobach spędzania wolnego czasu wskazują nieraz na przyczyny wpływające na chęć zmiany miejsca zamieszkania lub odwrotnie.

Nie mogliśmy przeprowadzić zupełnie poprawnego metodologicznie doboru ankietowanych rodzin, gdyż nie była nam znana struktura zawodowa i demograficzna ludności miasta. Z konieczności przyjęliśmy pewne założenia ustalające wzajemne proporcje ludności o różnym pochodzeniu terytorialnym i strukturze zawodowej. Według tych założeń koledzy geografowie, w trakcie opracowywania ksiąg ludnościowych, wybierali rodziny, mające być objęte ankietą. Porównując uzyskane materiały ankietowe z rozmowami przeprowadzonymi swobodnie, doszliśmy jednak do przekonania, że w dużym stopniu są one dobrym odbiciem sytuacji istniejącej w mieście.

III. CHARAKTERYSTYKA M. BYTOWA

Bytów położony jest na zachodniej krawędzi regionu zamieszkałego przez grupę ludności kaszubskiej. Między innymi właśnie na terenie ziemi bytowskiej rozwijał przed 1939 r. ożywioną działalność Związek Polaków w Niemczech.

Obecnie głównymi czynnikami miastotwórczymi są: administracja, oświata, kultura, służba zdrowia i handel. Miasto jest siedzibą władz powiatowych, administracji państwowej, z dużą liczbą agend, sądu powiatowego oraz władz organizacji społeczno-politycznych. W mieście jest szkoła ogólnokształcąca i zasadnicza szkoła zawodowa. Te dwie szkoły skupiają w dużej mierze młodzież spoza obszaru miasta. Jest również liceum pedagogiczne, liczące około 200 słuchaczy niemal z terytorium całej Polski. Istnieje dobrze wyposażony powiatowy Dom Kultury z dużą salą widowiskową, używaną także jako sala kinowa, oraz drugie kino. Repertuar zmienia się dość często. W ciągu 2 tygodni mogliśmy obejrzeć około 8 filmów. Poza tym jest tu duży, obecnie jeszcze rozbudowujący się

³ Autor artykułu oraz mgr Szarfenbergowa.

szpital powiatowy (zatrudniający około 10 lekarzy) i ośrodek zdrowia. Jeśli chodzi o handel, to w znacznym stopniu zaspokaja on potrzeby okolicznej ludności wiejskiej. Sieć handlowa jest dość dobrze rozwinięta, istnieje nawet Dom Towarowy. Przemysłu nie ma prawie wcale. Rozwój miasta utrudnia położenie z dala od głównych dróg komunikacyjnych. Ustaloną tradycję miało w mieście rzemiosło. W ostatnich latach rozwija się ono coraz pomyślniej. Miasto liczy obecnie około 8 tys. mieszkańców. W 1939 r. liczyło ok. 10 tys. a w 1946 r. tylko ok. 4 tys. Od tego okresu ludność miasta powoli, lecz nieustannie wzrasta. Uwzględniając, że cała niemal obudowa rynku uległa zniszczeniu, obecna pojemność miasta jest wyczerpana. Odczuwa się brak mieszkań. W skrócie można to zilustrować przeciętnym zagęszczeniem osób na 1 izbę, które w 1939 r. wynosiło ok. 1,3, a obecnie ok. 1,7.

Tabl. I. Skład ludności m. Bytowa wg pochodzenia terytorialnego *

Miejsce urodzenia	Ilość osób		W tym dzieci urodzone po 1945 r.	
	w liczbach	w ‰	w liczbach	‰ w stosunku do grupy
Ogółem	7.975	100,0	2.970	37,2
Ziemie Zachodnie (ludność miejscowa)	1.448	18,2	515	35,6
Za Bugiem	1.013	12,7	329	32,5
Ziemie centralne i wschodnie Polski	5.290	66,3	2.041	38,6
Zagranicą i inni	224	2,8	85	37,9

* Wg danych I. G. PAN.

W mieście niemal 1/5 stanowi ludność miejscowa. Zdecydowana jednak większość to przybysze z innych ziem polskich, w dużej mierze z b. woj. pomorskiego, szczególnie z powiatów kaszubskich: Kościerzyny, Kartuz, Chojnic. Stosunkowo nieliczna jest grupa ludności zza Bugu, rekrutująca się głównie z b. woj. wileńskiego i nowogródzkiego, b. woj. południowo-wschodnie są raczej słabiej reprezentowane.

Ludność miasta jest stosunkowo młoda. Struktura płci dosyć zrównoważona.

Tabl. II. Struktura wieku i płci m. Bytowa *

Grupa wieku	Struktura wieku i płci w ‰ ogółu ludności		
	ludność ogółem	mężczyźni	kobiety
Ogółem	100,0	48,4	51,6
0—14	40,7	20,9	19,8
15—19	6,7	3,1	3,6
20—59	46,8	22,0	25,2
60 i więcej	5,8	2,4	3,4

* Wg danych I. G. PAN.

Obserwuje się ogromną ilość młodzieży, szczególnie dzieci w wieku do lat dziesięciu, tzn. urodzonych już przeważnie na Ziemiach Zachodnich. Stosunkowo niewielka jest natomiast grupa ludności w wieku produkcyjnym, co by świadczyło raczej o małym dopływie osób samotnych w młodym wieku. Wypływa to ze struktury ekonomicznej miasta, które nie ma specjalnego zapotrzebowania na ręce robocze. Na podstawie struktury wieku, zgodnie zresztą z wynikami badań ankietowych zauważyć można, że osadnictwo przebiegało tu w formie rodzinnej. Wskazuje również na to mniej więcej zbliżony do przeciętnej ogólnopolskiej udział kobiet. Ten „rodzinny“ przebieg akcji osiedleńczej wpływa wyraźnie na życie miasta i stosunki tu panujące. Tak np. zjawisko chuligaństwa, typowe w ośrodkach o dużym dopływie samotnej młodzieży, nie jest w ogóle spotykane.

IV. CHARAKTERYSTYKA BADANYCH RODZIN

Zanim przystąpimy do analizy stabilizacji ludności i czynników wpływających na ten proces, scharakteryzujemy najpierw pochodzenie terytorialne oraz liczebność i strukturę zawodową badanych rodzin.

Struktura wielkości rodzin wskazuje na bardzo wysoki udział rodzin dużych pięcio- i więcej osobowych we wszystkich grupach terytorialnych z wyjątkiem małżeństw mieszanych. Być może, że wpływa na to ich stosunkowo krótszy okres trwania pożycia małżeńskiego.

Tabl. III. Pochodzenie terytorialne i struktura wielkości badanych rodzin w m. Bytowie

Pochodzenie terytorialne rodzin	Udział		Struktura wielkości rodzin. Rodziny o liczbie osób				
	w liczbach	w %/0	1	2	3	4	5 i w.
Badane rodziny ogółem	90	100,0	6	7	22	17	38
Ludność miejscowa	18	20,0	2	—	4	3	9
Ziemia centralne i wschodnie Polski	29	32,0	3	3	7	4	12
w tym: z pow. kaszubskich	8	9,0	—	—	2	1	5
Zza Bugu	24	27,0	1	2	5	2	14
Rodziny mieszane	19	21,0	—	2	6	8	3
w tym:							
Miejscowi z ludnością ziem centralnej i wschodniej Polski	7	8,0	—	—	3	3	1
Miejscowi z ludnością zza Bugu	3	3,0	—	—	—	2	1
Ludność zza Bugu z ludnością ziem centralnych i wschodnich Polski	9	10,0	—	2	3	3	1

Porównując powyższe dane z udziałem procentowym poszczególnych grup ludności według pochodzenia (tabl. I) zauważymy, że w badaniach ujęto zbyt

małą reprezentację ludności z innych części Polski. Gdy jednak doda się udział badanych małżeństw mieszanych, w których jedna ze stron pochodzi z centralnych i wschodnich terenów Polski, to uzyskana reprezentacja jest dosyć zbliżona do stanu faktycznego. W sumie wydaje się więc, że można traktować zebrany materiał jako w znacznej mierze reprezentatywny. Specjalną uwagę przykładano do zaznajomienia się z postawą ludności miejscowej i dlatego uwzględniono stosunkowo dużą ilość rodzin tego typu „czystych“ jak i „mieszanych“. Również interesowała nas postawa ludności zza Bugu, gdyż ta, jeśli chodzi o inteligencję, a szczególnie nauczycielstwo i pracowników kulturalno-oświatowych, stanowi dominującą grupę ludności.

Struktura zawodowa badanych rodzin przedstawia się następująco:

Tabl. IV. *Struktura zawodowa badanych rodzin*

Pochodzenie terytorialne badanych rodzin	Zawody głów rodzin badanych:											
	Robotnicy						Urzędnicy		Zaw. techniczne		wolne zawody	inicjatywa prywatna i rzemiosło
	Razem	rolnik ogrodn.	niewykwalif.	wykwalif.	niżsi	średni	wyżsi	usługi	technik	inżynier		
Badane rodziny	90	4	12	15	9	17	6	4	4	2	5	12
w %/0/0	100,0	4,5	13,4	16,7	10,0	19,0	6,7	4,5	4,5	1,7	5,6	13,4
Ludność miejscowa	18	1	4	4	1	1	—	—	—	—	—	7
Inne ziemie centralne i wschodnie Polski	29	1	3	6	4	5	1	1	2	—	3	3
w tym: pow. kaszubskie	8	1	1	3	1	—	—	—	—	—	—	2
Zza Bugu	24	1	4	2	3	7	4	1	1	1	—	—
Rodziny mieszane	19	1	1	3	1	4	1	2	1	1	2	2
w tym:												
Miejscowi z ludnością innych ziem centralnej i wschodniej Polski	7	—	1	1	—	1	—	1	1	—	—	2
Miejscowi z ludnością zza Bugu	3	—	—	1	—	1	1	—	—	—	—	—
Ludność zza Bugu z ludnością ziem innych, centralnych i wschodnich Polski	9	1	—	1	1	2	—	1	—	1	2	—

W porównaniu z ogólnymi danymi dot. całego miasta wynika, że uwzględniono zbyt dużą ilość zatrudnionych w administracji. Chciałbym jednak zaznaczyć, że w grupie „urzędnicy średni“ mieści się duża grupa objętych ankietą nauczycieli. Również w grupie urzędniczej mieszczą się wyżsi i średni pracownicy aparatu obsługi terenowej. Odsetek zatrudnionych w rolnictwie w m.

Bytowie utrzymuje się na stosunkowo niskim poziomie. Charakterystyczną jednak cechą jest uprawa ogródków domowych i działkowych oraz hodowla zwierząt przez większość mieszkańców miasta. Sprzyja temu rozciągnięcie się miasta na dużym obszarze, co pozwala prezydium MRN wydzierżawiać działki wszystkim chętnym. Spotykamy tu znaczny udział zabudowy jedno- lub kilkoro-dzinnej z przydomowymi ogródkami. Zjawisko uprawy ogródków i hodowli inwentarza jest powszechne w małych miastach Ziemi Zachodnich i stanowi poważne uzupełnienie budżetu domowego⁴. Wśród objętych ankietą rodzin niemal wszystkie posiadały ogródki i hodowlały inwentarz żywy.

V. PRÓBA OCENY NIEKTÓRYCH ELEMENTÓW PROCESU STABILIZACJI LUDNOŚCI M. BYTOWA

Szybka wymiana ludności odbywała się tu w latach 1945—50. Opuściła miasto wówczas znaczna część ludności pochodzenia niemieckiego. Na jej miejsce napłynęła fala osadników, która składała się z trzech grup: a) repatriowanej ludności z za Bugu, b) samorzutnie napływającej ludności z pobliskich powiatów kaszubskich, c) przesiedlającej się na ten teren ludności z innych ziem Polski.

Najtrwalszymi grupami napływowej ludności byli osadnicy z za Bugu, którzy otrzymali tu nieruchomości w ramach rekompensaty oraz zbliżona kulturalnie do ludności miejscowej — ludność kaszubska. Przybysze z innych ziem byli najbardziej płynnym elementem, a i z tej grupy pewna część osiadła na stałe w mieście, znajdując tu dobre warunki mieszkaniowe i zawodowe. W ten sposób około 1950 r. wytworzył się stały zrąb ludności dzisiejszego miasta. Szczególnie ostro kontrastowały zwyczaje ludności miejscowej z ludnością zabużańską w zakresie stosunku do pracy, własności jak i zwyczajów życia codziennego, posiłków, ubioru oraz obchodzenia uroczystości⁵. Z drugiej strony — ludność zabużańska odznaczająca się w dużej mierze w tym, co określa się mianem tzw. szerokiego gestu, nazywała ludność miejscową „skąpcami“, „skrytymi“ itd.

Lata 1951—56, które z jednej strony przyniosły dalszy wzrost ludności miasta w wyniku dopływu ludności ze wsi oraz przyrostu naturalnego, miały raczej ujemny wpływ na rozwój całokształtu życia gospodarczego miasta i stabilizacji ludności⁶. Mamy tu na myśli sprawę samodzielnego rzemiosła i drobnego handlu oraz uregulowania tytułów własności jak i rozwoju organizacji społeczno-kulturalnych regionu. Pozytywnym elementem dla tworzenia się więzi społecznej była działalność szkoły, która skupiała dzieci wszystkich grup i w trakcie kilkuletniego obcowania doprowadzała do wytworzenia więzów opartych na wzajemnych sympatiach, a nie pochodzeniu. Również szkoły średnie działały w tym kierunku.

⁴ Patrz praca I. G. PAN — Trzcieżsko-Zdrój.

⁵ Por. analogiczne obserwacje J. Tomaszewski „Z badań nad integracją społeczną na Ziemiach Zachodnich”. „Przegląd Zachodni” 2/1958.

⁶ Notuje się również dosyć duży odpływ ludności tu osiadłej w poprzednich latach.

Ostatnie lata przyniosły wielkie zmiany, które więcej może w tej chwili się uwidoczniły w dziedzinie ekonomicznej niż społecznej. Odżyło rzemiosło znajdując szerokie możliwości działania. Nowa polityka mieszkaniowa znalazła szeroki oddźwięk wśród społeczeństwa. Niemal wszyscy użytkownicy domków jednorodzinnych zgłosili chęć ich nabycia i znaczna część już je nabyła. Władze miejskie przystąpiły do akcji remontowej budynków mieszkalnych. Problem mieszkaniowy stał się najważniejszym problemem miasta. Wszyscy są w nim zainteresowani. W naszej ankiecie ponad 60% odpowiedzi wskazuje jako najważniejszą konieczną inwestycję w mieście na budownictwo mieszkaniowe, a ok. 1/3 na urządzenia komunalne. To są widoczne oznaki stabilizacji.

Również tymi oznakami są inwestycje własne ludności. Po raz pierwszy od 13 lat w Bytowie budują się nowe od fundamentów prywatne domki jednorodzinne. Na razie buduje się, a właśnie zbudowano ich 4, ale są już dalsi kandydaci. Prezydium MRN prowadzi budowę dwóch budynków mieszkaniowych wielorodzinnych, które będą oddane do użytku w br. Również rzemieślnicy poważnie inwestują w rozbudowę swoich warsztatów. Należy więc z tego wnioskować, że o dalszym rozwoju stabilizacji życia gospodarczego na Ziemiach Zachodnich w dużym stopniu zadecyduje polityka finansowa.

Tak więc, jeśli chodzi o rozwój życia gospodarczego, to notuje się wyraźny postęp i wynikającą z niego stabilizację ludności. Przykładem zmian zachodzących w psychice ludności może być wypowiedź przedstawiciela miejscowej ludności w Bytowie, rzemieślnika o szerokich horyzontach, którego dzieci skończyły polską szkołę średnią. Ustosunkowywał się on jak najbardziej pozytywnie do obecnego kierunku rozwoju życia społeczno-politycznego w naszym kraju, wyrażał tylko obawę, czy jest on zjawiskiem trwałym. Przekonać ludność miejscową o tym wydaje się jednym z pierwszorzędnych zadań władz terenowych, które, niestety, nie zawsze do tych zagadnień przywiązują należyłą wagę.

Wyniki naszej ankiety pozwalają obecnie spojrzeć optymistycznie na problem stabilizacji ludności. Ponad 70% rodzin wyraża chęć pozostania nadal w miasteczku. Tylko około 1/5 rodzin zdecydowana jest opuścić miasto, a około 1/20 chciałaby opuścić miasto, ale z różnych względów w nim pozostanie (przeważnie mieszkaniowych i zarobkowych). Na 18 rodzin ludności miejscowej tylko 4 chciały wyjechać do Niemiec, głównie ze względów rodzinnych.

Szczegółowe zestawienie rodzin, chcących pozostać i przyczyn na to wpływających, podaje tablica V.

Zasadniczymi przyczynami wpływającymi na chęć pozostania w mieście są: a) zadowolenie z pobytu w mieście i całokształtu istniejącej tu sytuacji, b) równorzędny z nim wpływ własności, tzn. posiadania domu lub gospodarstwa, c) dobre warunki mieszkaniowe, d) stosunki zawodowe i zarobkowe. Te cztery rzeczy stanowią ponad 80% motywów zasadniczych, podanych jako przyczyny chęci pozostania. Takie przyczyny jak: warunki zdrowotne i krajobrazowe, stosunki kulturalne odgrywały rolę minimalną. Jedynie więź lokalna, przywiązanie do miasta, odgrywała stosunkowo większą rolę u ludności miejscowej. Przy uwzględnieniu motywów dodatkowych, nazwanych przez nas tzw. przyczynami drugo-

Tabl. V. Korelacje między wyraźną chęcią pozostania w mieście przez badane rodziny a podanymi przez nie przyczynami wpływającymi na tę decyzję.

Tabl. V. Korelacje między wyrażną chęcią pozostania w mieście przez badane rodziny a podanymi przez nie przyczynami wpływającymi na tę decyzję.

Pochodzenie rodzin	Podane przyczyny*																							
	Liczba rodzin chcących pozostać w mieście		warunki zdrowotne i krajozobrazowe		warunki mieszkaniowe		stosunki zawodowe i zarobkowe		stosunki kultu-ralne		stosunki rodzinne		zadolenie z poziomu w mieście		stosunki włas-nościowe		więź lokalna (przywiązanie do miasta)		wykoneane inwestycje		zamierzone inwestycje		nie podano przyczyny	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Ogółem	67	13	12	15	8	14	1	1	4	0	18	37	18	6	3	6	0	21	0	16	2	0		
Ludność miejscowa	14	—	1	6	1	2	0	1	3	0	3	9	3	2	3	2	0	5	0	3	—	—		
Ludność z ziem centralnych i wschodnich Polski	22	1	2	4	2	4	4	—	—	—	—	9	9	3	2	0	1	0	3	0	4	1	0	
w tym: z pow. kaszubskich	7	0	1	1	2	2	2	—	—	—	—	4	3	0	1	—	—	0	1	0	2	—		
Ludność zza Bugu	17	0	1	4	3	2	3	1	0	—	—	2	12	7	1	0	3	0	8	0	7	1	0	
Rodziny mieszkane	14	—	—	3	4	1	3	—	—	1	0	4	7	5	1	—	—	0	5	0	2	—		
w tym:																								
Miejscowi z ludnością ziem centralnych i wschodnich Polski	5	—	—	0	2	0	2	—	—	1	0	3	1	1	0	—	—	—	—	0	1	—		
Miejscowi z ludnością zza Bugu	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0	1	2	0	—	—	0	1	—	—			
Ludność zza Bugu z ludnością ziem centralnych i wschodnich Polski	7	—	—	3	2	1	1	—	—	—	—	1	5	2	1	—	—	0	4	0	1	—		

*I = Przyczyna zasadniczo wpływająca na decyzję.

II = Przyczyny drugorzędne, nieraz tworzące jeden kompleks, lecz również nieraz przeciwnie w tendencjach do przyczyny zasadniczej. Jedna rodzina podaje nieraz kilka przyczyn drugorzędnych, dlatego ich liczba nie równa się liczbie rodzin.

Tabl. VI. Korelacje między wyraźną zdecydowaną chęcią wyjazdu, a przyczynami wypływającymi na tę decyzję

Pochodzenie rodzin	Podane przyczyny*														Kierunki wyjazdu								
	Liczba rodzin chcących wyjechać z miasta		warunki zdrowotne i krajobrazowe		warunki mieszkaniowe		stosunki zawodowe i zarobkowe		stosunki kultu-ralne		stosunki rodzinne		zadolenie z poziomu w mieście			stosunki własnościowe		wiedź lokalna (PRZYWIĄZANIE do miasta)		wykoneane inwestycje		zamierzone inwestycje	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II		I	II	I	II	I	II	I	II
Rodziny zdecydowanie chcące wyjechać	18	2	1(-)	3 ¹	0	2	2(-)	3 ¹	3(-)	6	1(-)	0	9(-)	3	12(-)	1	0	0	13(-)	0	12(-)	3N, 1N ₁ 4Pm, 6Pc	
Ludność miejscowa	4	—	—	1	0	0	1(-)	0	2(-)	3	0	0	2(-)	0	3(-)	0	0	3(-)	0	0	3(+)	1SM, 3B	
Ludność z ziem centralnych i wschodnich Polski	6	—	—	—	—	0	1(-)	1	0	1	0	0	3(-)	3	3(-)	1	0	0	5(-)	0	6(-)	3N, 1N ₁ 1Pm, 4Pc	
w tym z pow. kaszubskich	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0	
Ludność zza Bugu	5	0	1(-)	1	0	2	0	0	1(-)	2	1(-)	0	1(-)	0	4(-)	—	—	0	5(-)	0	4(-)	1Pm, 2Pc 1(+), 1SM, 1B	
Rodziny mieszane	3	2	0	1 ¹	0	—	—	1 ¹	0	—	—	0	3(-)	0	2(-)	—	—	0	1(-)	0	2(-)	2Pm, 1B 1(+)	

w tym:

Ludność zza Bugu z ludnością ziem centralnych i wschodnich Polski

*I = Przyczyna zasadniczo wpływająca na decyzję.

II = Przyczyny drugorzędne, nieraz tworzące z przyczyną zasadniczą jeden kompleks, lecz nieraz przeciwnie w tendencjach do przyczyny zasadniczej. Liczby oznaczone znakiem (-) wskazują na ilość przyczyn danej grupy, współdziałających z zasadniczą decyzją wyjazdu. Liczby opatrzone znakiem (+) oznaczają przyczyny, które działają w kierunku pozostania w mieście, np. w rubryce „własnościowe“ mamy liczbę 12(-), tzn., że 12 rodzin wyjeżdżających nie posiada własnej nieruchomości, np. w mieście a liczba 3(+), oznacza, że trzy rodziny tę własność mają.

¹ Jedna rodzina podawała dwie przyczyny zasadnicze — złe warunki mieszkaniowe i kulturalne.

** Kierunki wyjazdu oznaczono: N = Niemcy; Ni, NRF; P = ziemie dawne bez Pomorza; Pm = Pomorze Polskie.

B = bez podania kierunku, SM = średnie miasto powyżej 50 tys. m.

rzednymi, okazuje się, że utrzymują swą ważność, a nawet wzmacnia się zadowolenie z pobytu w mieście, z warunków mieszkaniowych, stosunków zawodowych i zarobkowych. Również pojawiają się dalsze czynniki. Są nimi wykonane i zamierzone inwestycje, które występują w odpowiedziach ponad 50% rodzin pragnących pozostać. Czynniki te łączą się bezwzględnie ze stosunkami własnościowymi, gdyż właśnie remont domu, jego budowa, sadzenie sadu itd., które wchodzi w zakres wykonanych lub zamierzonych inwestycji, odnieść należy do tych stosunków. Tak więc posiadanie nieruchomości obok dobrych warunków mieszkaniowych i zawodowych uznać można za podstawę stabilizacji ludności w miasteczkach Ziem Zachodnich. Na marginesie chciałbym zaznaczyć, że małżeństwa mieszane z ludnością miejscową wydają się także elementem stabilizacji.

Z kolei rozpatrzmy motyw rodziny chcących wyjechać z miasta. Tu występuje znacznie większe zróżnicowanie. Wśród przyczyn zasadniczych widnieją na pierwszym miejscu stosunki rodzinne (chęć połączenia się z rodzinami, bądź w Niemczech, bądź na ziemiach Polski centralnej i wschodniej), stosunki mieszkaniowe i, co ciekawsze, stosunki kulturalne (kobiety w rodzinach inteligenckich tęsknią do „szerszego świata“) oraz stosunki własnościowe, tzn. dążność do objęcia posiadanej własności na obszarze ziem Polski centralnej i wschodniej. Te przyczyny stanowią 5/6 zasadniczych motywów chęci wyjazdu. Wśród ludności miejscowej 3/4 wyjeżdżających decyduje się na ten krok ze względów rodzinnych, a 1/2 rodzin z ziem Polski centralnej i wschodniej chcących wyjechać posiada własność nieruchomości na tych ziemiach. Przyczyny drugorzędne oznaczyliśmy w rozpatrywanej tabelce znakami (—) i (+). Znak (—) używamy wówczas, gdy przypuszczamy, że przyczyna działa w kierunku wyjazdu z miasta, znaku (+) wówczas, gdy przypuszczamy, że przyczyna działa w kierunku pozostania w mieście. Otóż ponad 2/3 wyjeżdżających nie jest związana z miastem ani własnością, ani wykonywanymi bądź zamierzonymi inwestycjami. Wydaje się, że w tym kontekście sformułowane powyżej zdanie o dodatnim wpływie posiadania na stabilizację ludności jest w pełni uzasadnione.

VI. WNIOSKI KOŃCOWE

Nie pretendując bynajmniej do wyczerpania skomplikowanej tematyki stabilizacji ludności w małym mieście Ziem Zachodnich uważamy, że możemy pokusić się o sformułowanie pewnych hipotez i postulatów:

1. Zasadniczym elementem stabilizacji ludności w małym mieście Ziem Zachodnich bez rozwiniętego przemysłu, jest związenie mieszkańców z miastem przez posiadanie nieruchomości mieszkalnej z ogródkiem, która zapewnia jej dobre warunki mieszkaniowe i uzupełnienie dochodu uzyskiwanego z pracy zarobkowej.

2. W tego typu miastach posiadających dużą tradycję rzemiosła, specjalnie wśród ludności miejscowej, należy w miarę możliwości popierać jego rozwój, gdyż jest ono elementem równowagi gospodarczo-społecznej miasta. Poza tym

również obsługuje zaplecze miasta i przyczynia się do wytworzenia bliższych związków gospodarczych między miastem a zapleczem.

3. Należy popierać budownictwo mieszkaniowe indywidualne oraz uspołecznione, gdyż wytwarza ono poczucie stabilizacji wśród ludności.

4. W miastach o dużym udziale ludności miejscowej należy starać się ją wciągnąć do czynnego udziału w życiu zbiorowym społeczności miejskiej przez organizacje, które odpowiadają psychice grupy społecznej. Ze względu na jej duże zamiłowanie do porządku i zdolności gospodarcze powinny to być przede wszystkim organizacje zajmujące się sprawami ekonomicznymi miasta.

5. Ważną bardzo rolę w unifikacji społeczeństwa ma szkoła i w tym względzie należy się specjalnie zainteresować problemem odpowiedniego oddziaływania pedagogicznego.

6. Występuje wyraźna konieczność wciągnięcia inteligencji do czynnego udziału w życiu małych miast poprzez rozbudzenie jej zainteresowań stanem kulturalnym i społeczno-ekonomicznym miasta i danie jej możliwości działania. Tak charakterystyczne za granicą towarzystwa miłośników danego miasta dałyby upust jej tęsknocie za działalnością, stworzyłyby poczucie jej użyteczności i pozwoliły wnieść trwałą treść kulturalną w życie społeczności miejskiej. Obecne formy działania domów kultury mimo ich stosunkowo dobrego wyposażenia nie dają w tym zakresie żadnych efektów, gdyż nie stwarzają poszczególnym osobom możliwości indywidualnego działania zgodnie ze swoimi zainteresowaniami.

7. Mimo wyraźnego zwiększenia się stabilizacji ludności w małych miastach, nie można zrezygnować z problematyki badawczej związanej z tym zagadnieniem. Należałoby jednak, po wykonaniu badań sondażowych, przejść do systematycznych badań społeczno-gospodarczych, pozwalających na obserwację tych przemian w procesie ciągłym, i uwzględniających szeroki wachlarz badanych stosunków.

ANDRZEJ STASIAK

JAK ORGANIZUJE SWÓJ WOLNY CZAS INTELIGENCJA MIASTA POWIATOWEGO NA ZIEMIACH ZACHODNICH?

I. UWAGI WSTĘPNE

Artykuł ten jest poświęcony zagadnieniu organizowania czasu wolnego od pracy przez inteligencję w powiatowym mieście „N” na Ziemiach Zachodnich¹. Wszyscy mieszkańcy tego miasta są osadnikami, pochodzącymi z różnych części

¹ Zagadnieniu czasu wolnego od pracy, jego organizacji poświęcono w socjologii światowej wiele studiów, uważając problem ten za godny zainteresowania. Ciekawie dla przykładu udowadniają ważność tego problemu w książce „Urban society” (1937) Noel L. Gisti i L. A. Halbert, wyliczając, że życie człowieka składa się z 12 lat pracy, 29 lat spania i 29 lat czasu wolnego. O ile 12 lat pracy nie wymaga już organizacji, ponieważ ludzie wykonują różne zawody i zaabsorbo-